

ATATÜRK'ÜN 100. DOĞUM YILINA ARMAĞAN

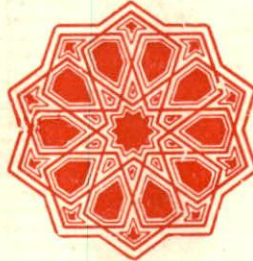

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXV

Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Hüseyin ATAY (Dekan)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU

Doç. Dr. Beyza BİLGİN

Doç. Dr. Günay TÜMER

Doç. Dr. Rami AYAS

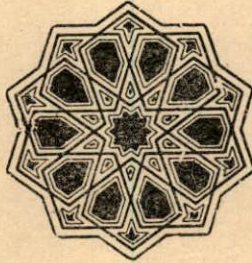
Makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA . 1981

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Medreselerin Islahatı</i>	1
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Kesir ve Tefsiri</i>	45
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Yunus Emre'nin Felsefesi</i>	71
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Aşk'ın Terbiyede Rolü</i>	95
Doç. Dr. Mehmet AYDIN, <i>The Ethics of Self-Realization With a Special Reference to Al-Fârâbi</i>	129
Zafer İslâm HAN, <i>Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Te- siri, Çeviren: Mehmet AYDIN</i>	139
Macit FAHRÎ, <i>İslâm'da Allahın Varlığının Geleneksel Kanıtları, Çeviren: Mehmet DAĞ</i>	153
Mustafa FAYDA, <i>Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi Veya Uşûr</i> .	169
Doç. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI, <i>Mesih ve Mehdi İnancı Üze- rine</i>	179
E. TOFTBEK, <i>Kısa Dürzi İlmihâli, Çeviren: Ethem Ruhi FIĞ- LALI</i>	215
Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>Halife en-Nasır'ın Fütüvvete Gi- rişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu</i>	221
Doç. Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>Dini ve Hukûkî Açından Bağışlama Üzerine Bir Sohbet</i>	229
Salahattin EN-NÂHÎ: <i>Çağdaş Mevzu Hukuklara ve İslam Huku- kuna Göre Telif Hakkı, Çeviren Abdülkadir ŞENER</i>	237
Ninian SMART, <i>Tarih Öncesine Ait Dinlerle İkel Dinler, Çeviren: Günay TÜMER</i>	297
Doç. Dr. Ahmet UĞUR, <i>Şükri-i Bitlisi ve Selim-Nâmesi</i>	325
Dr. Mehmet BAYRAKTAR, <i>İbn Al-Arabî'de Oluş ve Varoluşsal Çeşitlenme</i>	349

Dr. Mehmet BAYRAKTAR, <i>İbn Arabi'de "Varlığın Birliği"nin Onto-Lengustik Analizi</i>	359
Georges VAJDA, <i>Allah'ın Görülmesi (Rü'yetullah) Meselesi</i> Çeviren: Sabri HİZMETLİ	369
Yahyâ ibn 'Ali Yahyâ el-MÜNECCİM, <i>Kitâbu'n-Nağam</i> Çevirenler: Ruhi KALENDER-Necati AVCI	395
Prof. Dr. M. HAMİDULLAH, <i>Müslüman'ın Batı Aleminde ve Memleketine Dönüşünde Karşılaştığı Problemler</i> Çev: Dr. Münir KOŞTAŞ	419
Alber HAUTIN, <i>Hıristiyanlığın Kısa Tarihi</i> . Çev: Dr. Abdurrahman KÜÇÜK	437
Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, <i>Eş'arî'nin Hayatı</i>	457
Abdus-semi EL-MISRÎ, <i>İslâm'da Ticaret Âdâbı</i> . Çev: Ramazan ŞİMŞEK	477
TANITMALAR	
Ass. Münir ATALAR, <i>Arşiv ve Arşivcilik Bibliyografyası</i>	485

MÜSLÜMAN'IN BATI ALEMİNDE VE MEMLEKETİNE DÖNÜ- ŞÜNDE KARŞILAŞTIĞI PROBLEMLER*

Prof.Dr.M.HAMİDULLAH

Çeviren: Dr. Münir KOŞTAŞ

İnsan denen varlığın birliği yabancıların başka bir ülkeye uyumunda bazı çevrelerin ve inaçların meydana getirdiği güçlüklerle engellenmemektedir. Bu güçlükler daima izafidir. Bir İngiliz kendini Fransa'da tam olarak rahat hissedemez, Mısır, Endonezya veya diğer bir ülkede daha da az rahat hisseder. Bu kısa konferans için Avrupa ve Amerika'yı ihtiva eden Batı Alemini bir grup, buna karşılık İslâm Alemini de bir grup olarak ele almaktayım. Fakat önce şunu belirtmeliyim ki, bu sosyolojik inceleme, sosyolog olmayan, Garp Alemini için olduğu kadar geniş İslâm Alemini hakkındaki bilgi ve müşahedeleri de sınırlı olan bir yazarın eseridir. Buna ilâveten, meşgul olunan sahalarda farklıdır. Benim meşgul olduğum saha ile sizinkiler her zaman aynı değildir. Eğer önümde buna benzer bir inceleme modeli bulunmuş olsaydı meselenin izahı benim için daha kolay olurdu.

Her ne olursa olsun, bu inceleme müslümanların Batıda buldukları sürede ve kendi ülkelerine dönüşlerinde karşılaştıkları çeşitli problemlerle ilgili davranışlarını ele almaktadır. Bunlar da genel olarak yiyecek, içecek, dinî, sosyal ve psikolojik problemlerdir. Bir kişinin bilgi ve görgü kapasitesini aşan ve bir ciltlik bir esere sığamayacak kadar geniş olan bir konunun eksiksiz bir şekilde ele alınmış olabileceğini de beklemeyiniz.

Batı Aleminde iki grup müslüman vardır. Birincisi, Batıya müslüman olarak gelen ve yavaş yavaş içinde bulunduğu topluma uyan yabancılar, ikinci grup ise, ihtida ederek yavaş yavaş kendi gurubundan ayrılan müslümanlar. Önce ikinci gurubakilerden bahsedelim.

I. ASLI AVRUPALI OLAN MÜSLÜMANLAR

Güney ve Kuzey Amerika'da dahil olmak üzere Norveç'ten İtalya'ya kadar uzanan bölgede yakın bir tarihte ihtida ederek müslüman olan-

* Bu makale "Normes et Valeurs dans L'Islam Contemporain, Payot, Paris, 1966. adlı kolektif eserin 192-203 sayfalarında yayımlanmıştır.

ların sayısı oldukça çoktur, bu sayı gün geçtikçe artmaktadır. Londra'da yayınlanmakta olan TİMES gazetesi bir kaç ay önce, her hafta İngiltere'de en azından iki kişinin müslüman olduğunu yazmaktaydı. İslamı uygulayabilmek için, bu çok sayıdaki müslümanlara iki çeşit kolaylık gerekir: önce onlara islâmın esaslarını ve her sahadaki islâmî görevleri yerine getirmede yardımcı olabilecek yayınlar, sonra kendi çevrelerinde üstün durumda bulunan gayri müslimler arasında onlara maddî kolaylık temin edebilecek olan imkânlar sağlamak. Tolerans veya düşmanlıklar daha ziyade şahsa aid olan şeylerdir. İhtida mensubolduğu cemiyetten kurtulmak için edilir. İhtida eden kişinin kendi çevresinden koparak ayrılmak istemesi gayet tabiidir, fakat bu yavaş yavaş olur. Önce inaçla işe başlanır, kilise veya sinaoğa devam etmemesi hariç, inancını çevresinden gizleyebilir. Daha sonra günlük ibadet problemi ortaya çıkar. Bu da az veya çok çevresinden gizli olarak evde yapılabilir. Az veya çok dedim, zira evde çoğunlukla hizmetçiler veya müslüman olmayan misafirler bulunur. İki üç yıl kadar önce Cenevre'de müslüman olmuş bir aileye rastladım. Çaydan sonra ikindi namazı kılınmak istendi. Ev sahibi önce hizmetçiye izin vererek evden uzaklaştırdı ve uzaklaştırma sebebini de bana şu şekilde izah etti: eğer müslüman olduğum duyulup yayılırsa sosyal statüm kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kahr, dedi. Kendi vatandaşları için kullandığı kötü kelimeleri burada tekrar edemeyeceğim. Kısaca, beni kapısını kilityerek anahtarını cebine koyduğu bir odaya götürdü. Bu dostum daha sonra bana hizmetçiye ihtiyacı olmadığını fakat ailesinin bir hatırası olarak onu muhafaza ettiğini söyledi. Bu İsviçre'li ailenin ramazan orucunu nasıl tuttuğunu bilemiyorum. Nihayet beslenme meselesi büyük bir problem olarak ortaya çıkmaktadır, zira Cenevre'de Paris'te olduğu gibi mezbahada müslümanlar için ayrı bir bölüm yoktur.

İhtida eden Batılı müslümanlar elbiselerini değiştirmiyorlar, zira bunda dinî bir engelde yoktur. Sadece vücut hatlarını gösterecek şekilde şeffaf kumaştan yapılmış elbise ve kısa etek giymemeleri tavsiye edilmektedir. Yalnız bir nokta kadınların canını sıkılmaktadır, -zaten Doğu Alemleri gittikçe Batı Alemini taklit etmekte- ki bu da saç tuvaletidir. Bildiğiniz gibi erginlik çağına ulaşmış kadınlar için ayda en az bir defa, evli kadınlar ise gerektiği zaman daha sık gusletmek zorundadırlar. O halde, islâmî olan yıkanma (gusül) sadece vücudun değil, saçlarla birlikte bütün vücudun yıkanmasıdır. Bu da saçların ondülâsyonunu bozar. İşin maddî yanı, yani para yönü vardır ki sonuçta hesabedilir mi bilemiyorum. Eğer müslüman olan kadınlar saçlarını perma yaptırmaktan vaz-

geçip kısa kestirmeyi veya saçlarını tabii hallerinde bırakmak isteyerek bundan da memnun olduklarını beyan edecek olurlarsa, kuaförler derneği buna muhalefet ederek karşı çıkmayı ihmal etmeyeceklerdir. Tanıdıklarım arasında çeşitli reaksiyon gösterenlere rastladım, şöyle ki: bunlardan bazıları saçlarını perma yaptırmaktan vazgeçtiler, bazıları da berbere gitmezden önce banyo yapıyorlar, nihayet bazıları da bu mesele üzerinde fazla durmuyorlar ve modern olarak kalmak istiyorlar. Mesele oldukça nazik, bunu hanımlara anlatabilmek oldukça zor, zira hanımlar arasında İslâmın ibadet yönünü yerine getirerek yaşayanlar azınlıktadırlar.

Dinî eğitim ihtida edenler için büyük bir endişe kaynağı olmaktadır. Batı'da ikamet eden müslümanların oranı itibariyle Fransa başta gelmektedir. Fakat benim bilgilerime göre, ihtida edenlerin oranları itibariyle İngiltere başta gelmektedir. Doğuluların yardımına ihtiyaç duymadan İngilizlerin bu misyonu yerine getirerek müslümanların çoğalmalarına yardımcı olmaları bizi hayrette bırakmasın. Aynı durum Federal Almanya'da da vakidir. Bu iki ülkede (İngiltere ve Almanya) birçok dinî heyetler vardır ki bunlar sadece Ahmedîler değil, daha radikal gurublardır. Bu çeşitli gurublar güçleri nisbetinde dinî eğitim için bilhassa gençlere yardımcı olarak bu sayede misyonlarını yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Gazetelerden öğrendiğimize göre Federal Almanya Hükümeti İslâm dinini resmî din olarak kabul etmediği için camileri ve ibadethaneleri özel dernek gibi mütalâa edip bunlardan vergi almaktadır.

II. GEÇİCİ OLARAK BULUNAN MÜSLÜMANLAR

Şimdi de Batı Dünyasına yeni gelmiş olan müslümanlardan bahsedelim. Onların problemleri daha da çoktur; bunları birer birer ele alarak incelemeğe çalışalım.

a) Gıda maddelerinin tedariki:

İnsanın ilk ihtiyacını gıda maddeleri teşkil eder. Yeni gelen müslümanlar için bu alandaki güçlükler yerli olanlardan daha da fazladır, zira bu kişiler otel odalarında ikamet etmekte ve mecburî olarak sadece lokantalardan yemek yiyebilmektedirler. Bilindiği gibi bu hususta birçok güçlük vardır; müslümanlar Allah'ın adı zikredilmeden kesilen etleri yiyemezler. Buna ilâveten mutlak yasak olan yani yenmesi dinen haram olan yiyecekler, meselâ domuz eti gibi. Bunlardan başka yenmesi haram olan hayvanlardan elde edilen çeşitli yağlarında yiyecek olarak

kullanılması yasaktır. Bu noktaya açıklık getirmek için biraz daha iza-hatta bulunalım: farz-ı muhal kabul edelim ki, takva derecesinde ileri olan müslümanların etin her türlüünü ve etten mamül olan yiyecekleri yemekten çekinerek sadece bahk, yumurta veya patates v.s. ile yetinsin. Fakat tereyağı, margarin veya sıvı yağları ku¹lanmadan bu yiyecekleri nasıl pişirebilecektir? Buna çorbaları ve pastaları da ilâve etmek gere-kir. Bilindiği üzere müslümanlar gibi yahudiler için de domuz eti ve domuzdan mamul herşey haramdır. Batı Dünyasına yeni gelen müslü-manlar domuz etini hiç görmemişlerdir, geldikleri ülkenin ekseriya dilini de bilmedikleri için domuz etini diğer etlerden ayırdedememektedirler ve çoğu defa bilmeden bunları yemektedirler. Fransa'da bazı kurbağa cinsleride yenmektedir. Hindistan'da Çin mutfaklarında farelerinde bazı yemeklerde kullanıldığı zannedilmektedir. Bunların hepsi müslümanlar için haramdır. Diğer önemli bir husus ta alkoldür. Alkolün içecek olarak kullanılması, çeşitli alkollü pasta veya dondurmaların yenmesi haram-dır. İşte gıda maddeleri hususundaki problemlerin en önemlileri bunlar-dır. Bunların içinden nasıl çıkılabilir?

Batı Dünyasına yeni gelmiş olan müslümanların bunları düşünme-diklerini veya düşünemediklerini itiraf etmeliyim. Bunlardan bazıları kendi kendilerine şöyle demektedirler: seyahatte ve yolculuk halinde olduğum için mecburiyet ve sıkıntı içindeyim, lokantadan yemek zo-rundayım, memleketime dönüşte haram olan şeyleri yemek ve içmekten çekinirim, bunun için de her halde Allah kusurlarımı affeder. Diğerleri ise, kendilerinin bilgili olduklarını zannederek, Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Kitabın hazırladığı yemeklerin ve dana, koyun ve kümes hayvanları gibi etlerin de yenmesinde bir beis olmadığını ifade etmektedirler. Fakat bu müslümanlar, görüldüğü gibi, günümüzün hristiyalarının Hz. İsa dö-nemi ile havarilerinin zamanındaki hristiyanlık akidelerini yerine getir-mediklerini ve Kur'an-ı Kerim'in ancak o dönemdeki hristiyanlardan bahsettiğini unutmaktadırlar. Nihayet Batıya yeni gelmiş olanlardan bazıları ise tamamen yasaklanmış olan et ve etten mamül yiyecek ve içe-cekleri kullanmaktan çekinerek sadece bitkisel yiyeceklerle yetinmekte-dirler. Bunların gerçek oranları bilinmemekle beraber, azınlıkta olduk-ları muhakkaktır.

Meselâ Paris'te Villette mezbahasında müslümanların etlerini kesmeleri için ayrı bir bölüm bulunmakta, ayrıca özellikle Cezayirli müslümanlar tarafından işletilen çok sayıda lokanta bulunmaktadır. Fakat bu lokantalarda kullanılan etlerin dinî esaslara uygun olarak kesildiği ve bu kaidelere riayet edildiği biraz şüphelidir. Paris'te Mr. Le

Prince sokağında gayet büyük ve oldukça lüks bir müslüman lokantası vardır: Bir gün oraya Pakistanlı bir dostumu götürdüm. İslâm esaslarına göre kesilip hazırlanmış et bulunup bulunmadığını sorduğum zaman lokantanın idarecisi adeta şoke olurcasına bana şöyle cevap verdi: "hiçkimse bu güne kadar bana böyle birşey sormadı; yarın sizin için özel olarak hazırlatayım,, Bundan başka, Paris, müslümanların gittikçe artan bir oranda ziyarete geldikleri Avrupa ve Amerika'daki yüzlerce şehirden sadece biridir. Villette mezbahası meseleyi halletmeğe kafi değildir.

Yahudilerin et hususunda kendi dinî akîdelerini daha iyi yerine getirdikleri bilinmektedir. Müslümanlar Batıda bunlardan istifade edebilirler, fakat çoğu defa lokantalarda yahudiler kendilerini yahudi olarak beyan etmemektedirler, Daha da öte, bütün yahudi lokantaları gerçek olarak dinî hükümlere riayet etmemektedirler.

Kendi memleketine dönüşünde mesele bu şekilde olmamaktadır. Batıda iken domuz etini yiyen, fakat memleketine döndüğü zaman, yanında huristiyan bir kadın bulunsa bile, domuz etine müsaade eden bir müslümana rastlamadığımı belirtmek isterim, hem de çoğunluğu müslüman olmayan Hindistan gibi ülkelerde. Buradaki mezbahaların idaresi müslümanlar tarafından yürütülmekte ve dolayısıyla et hususunda büyük bir güçlük ortaya çıkmamaktadır.

Alkolden özellikle bahs etmek zerundayım Bu mahsul hassaten batılılara aid olan bir şey değildir. Doğu Aleminin bütün ülkeleri islamiyetten önceki devirlerden beri bunu tanımaktadırlar. Hatta Halifenin gayri müslimlere alkollü içkilerin içilmesine, ithaline, imal edilmesine ve satılmasına müsaade ettiği bilinmektedir. Tarihin bize bildirdiğine göre sadece Halifeler değil, Hz.Peygamber bazı müslümanları alkollü içki içmiş oldukları için cezalandırmıştır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in yasaklamış olmasına rağmen çeşitli zamanlarda az veya çok müslüman ülkelerde dahi alkollü içki kullanılmasına mani olunamamıştır. Avrupalılar önce sömürgelerinde kendi ihtiyaçları için içki satan dükânlar açmışlar, fakat daha sonraları bunlar müslümanlara da açılmıştır. Sömürgelerde Avrupalı elitlerin müslümanlara verdikleri resmî veya sosyal kokteyl partilerini bir tarafa bırakalım; özellikle harp yıllarında sömürgeci devletlerin ordularında askerlik yapan müslüman askerlerin alkole alıştıkları, hatta alkollü içki ihraç eden açık göz ihracatçıların menfaatleri için bunların alkole alıştırıldıkları bilinen bir gerçektir. Herşeye rağmen bu alışkanlık Doğu İslâm Aleminde pek yaygın hale gelmemiştir. Bununla beraber, şarabın millî bir içki kabul edildiği bir

ortama yeni gelmiş müslüman için bu fevkalade birşey değildir. İki asır önce benim ecdadımdan birisi Paris'e gelmiştir. Seyahat notlarında Paris şehrinin surlarının muhteşemliğinden, sayısız kapılarından ve kiliselerinden bahsetmekle birlikte, fakat gemisi ile buradan üç gün sonra kaçmak zorunda kaldığını zira bu menfur şehirde ne yiyecek ne de içecek bir şey bulunduğunu zikrediyor Bugün insanı böyle dehşete düşürecek bir şey yok. Ne olursa olsun, aralarında kadın erkek ayırımı olmayan arka daşlıkların bulunduğu bir cemiyette bunun neticesiz kalması beklene mez: islâmî bir cemiyetin ve ebeveyn kontrolünden uzak olan gençlerden erkekler, kadınlara göre biraz daha fazla olarak meşru olmayan çeşitli arzularına karşı gelememektedirler.

Batıdan dönüşte mesele karmaşıklığını muhafaza etmektedir. Engelleri aşabilenlerden çoğu bu gibi şeylerden kendini korumağa çalışmaktadır. Fakat bazı kişiler, şayet çeşitli vesilelerle Avrupalıların evlerine davet edilirlerse, hele orada kendi vatandaşlarından da kimse yoksa, birde buna ilayeten daha önce içkiyi tatmışsa, bu alışkanlıklarının devamına müsaade etmektedirler. Zaten çoğu kişiler batıda elde ettikleri alışkanlıkların çoğunu devam ettirmektedirler. Alkolizmin gençler arasındaki yaygınlığı dikkate alınacak derecede sabittir. Maalesef Maliye Bakanlığı içki satışlarından alınacak vergiyi hesabetmektedir, buna mukabil, Din İşleri Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı bu sahadaki gücünü kaybetmektedir.

b) *Elbise ve tuvalet hususu*

Elbise ve tuvalet hususunda kadın ve erkekleri ayrı ayrı ele almak daha uygun olacaktır. Önce kadınlar üzerindeki tesirlerden bahsedelim. Hukukî durum örf ve adet daima farklıdır. Köylerde bu durum hiçbir mesele teşkil etmemektedir. Şehirlerde ise, ancak orta tabakaya mensup kişiler tesettüre riayet etmektedirler. Bundan başka tesettür her yerde aynı şeyi ifade etmemektedir. Çağımızda modern üniversitelerde doktora seviyesine kadar başları örtülü olarak kurlara devam eden genç kız öğrencilere raslanmaktadır. İstanbul ve Ankara sokaklarında tesettüre riayet ederek yüzlerini kapatmış hanımlara ben bizzat şahit oldum. Fakat aynı toleransı sınırlarındaki gümrük polislerinin pasaport kontrolleri anında müşahade etmek biraz güç. Batıyı ziyaret eden hanımların sayısı erkeklere göre azdır, fakat bununla beraber müslüman ülkelerde dahi örtünme gittikçe ortadan kalkmaktadır. Mamafiyh, örtünmenin sadece erkeklerin kötülüklerine karşı ve kadının iradesinin hilâfına ortaya çıktığını zannetmemek gerekir Bundan size bir misal vermek isterim:

1957 de Münih'te Şarkiyatçılar Kongresinde rasladığım Pakistan'lı bir hanımdan bahs etmek isterim. Birlikte yapılan bir gezi anında tesadüfen bu Pakistan'lı hanım ile bir Alman hanımı arasında bulundum. Bütün gezi boyunca bu iki hanımla birlikte bulunduk ve almanca konuştuk. Almanların teccüslerini bilirsiniz. Söz dönüp dolaşp örtünme meselesine geldi. Bu genç üniversiteli hanım, öğrenimini Bonne Üniversitesinde tamamlamış ve öğrenim süresince de başından eşarpını hiç bırakmamış. Almanya dönüşünde Karaşi hava alanına kadar da örtülü olarak gelmiş. Dönüşte yine örtülü olarak kalmak niyetinde olduğunu ve bunu kendisinin isteyerek yaptığını beyan etti. Şüphesiz örtünmeye bu kadar bağlı kalabilmek istisnai olan bir şey, çok az kişi Batıdan kendi ülkesine döndükten sonra tesettüre riayet ederek örtülü kalabiliyor. Elli yıl önce Haydarabat'lı kız öğrenciler İngiltere'de üniversite öğrenimi yaparak diplomalarını almışlardı. Dönüşlerinde hastanelerde hemşire olarak, kız liselerinde öğretmen olarak veya üniversitede kızlara ait sınıf veya bölümlerde görev aldılar. Bu ülkenin 1948 de Hindistan tarafından işgaline kadar sivil idarede tek bir kadın yer almış değildi. Geçiş sarsıntısız oldu, zira müslüman olmayan yerli halk, ki bunlar Hristiyanlar, Zoraastrienneler, Brahmanistler örtünmeden rahatça sokağa çıkıyorlardı. Batıdan dönen bu hanımlar özel bir sınıf meydana getirdiler ve örtülü olan kız kardeşleri ile örtülü olmayanlar arasında bir köprü vazifesi gördüler. Ama rahat bir şekilde erkeklerin arasına karışamadılar. Erkeklerin devam ettiği kulüpler kadın ziyaretçilerine kapılarını sınırlı olarak açıyorlardı. Kocalarını veya babalarını ziyarete gelen erkeklere hoş geldiniz demiye gelmezler, aynı masada birlikte yemeğe hiç oturmazlar. Fakat hemen şunu belirteyim ve tekrar edeyim ki, örtünme büyük bir hızla müslüman ülkelerde dahi ortadan kalkmakta ve bir problem olmaktan çıkmaktadır.

Kıyafet meselesine gelince; İslâm dünyasında bir birlik göze çarpmakta, Ortaşark ve Afrika genellikle, batı modasına adapte olmaktadır. Pakistan, Hind ve Güney Doğu Asya ülkelerinin müslüman hanımları ise yerli kıyafetleri tercih etmektedirler Paris sokaklarında rengarenk Hintli ve Pakistanlı hanımların "sarı"lerine rastlamak olağan üstü bir şey sayılmamaktadır. Bunların millî kıyafetlerini bırakmak istemedikleri zannedilmektedir. Erkeklerle gelince, bunlar tamamen Avrupai kıyafetleri benimsemektedirler. Başlıkları ise istisnai bir durum arz etmektedir. Müslüman dininde yahudilerde olduğu gibi başı açık olarak ibadet etme yasağı olmadığı için batıdaki ibadethanelere müslümanların başları açık olarak geldikleri göze çarpmaktadır. Avrupai

kıyafetler orta şark ve güney doğu Asyada gittikçe yaygınlaşmaktadır, fakat tarih açısından yavaş bir gelişme olmaktadır. Batı dünyasından döndükten sonra ana vatanımda on dört yıl geçirdim ve bir defa olsun batılı kıyafeti üzerimde taşımadım. Yüzlerce meslekdaşım arasında, ki bunların çoğunluğu batı üniversitelerinden diplomalıdır, iki veya üçü mahalli kıyafeti giymiyorlardı. Orta Şark ve Afrikada durum böyle değildir Bilhassa Kuzey Afrikada (Fas, Tunus, Cezayir) Avrupa kıyafetler tamamen yerli kıyafetlerin yerini almıştır.

Kısa bıyık ve uzun sakal; işte Hz. Peygamber'in tavsiyesi. Binbir gece masallarında "Khali' al-Adhar" sakalsız bıyiksız (tüysüz, iğdiş edilmiş) tiplere rastlanır. Bir asır önce Hindistan'da Aligarh Üniversitesinin kurucusu olan Seyit Ahmed Han'ın alimler topluluğuna hitap ederken "bayanlar baylar" diye söze başladığını anlatırlar. Halbuki toplantıda hiç bir kadın bulunmuyormuş herkesin etrafına bakındığını görünce hatip, alaylı bir şekilde özür dileyerek: "Beyler, bazı kişiler görüyorum ki, ne sakalları ne de bıyıkları var, Herhalde onları hanımlar ile karıştırmış olacağım" demiştir. Hülâsa, müslümanlara sakal ve bıyıklarını keserek traş olma alışkanlığını batı dünyasında kalmış olmak vermemiştir. Konuyu dağıtarak vakit geçirmek istemiyorum.

Kadınlara makyajla ilgili olarak islamî yönden yasakama yoktur. Zenciler bile dudaklarına ruj sürmekten kendilerini alamamaktadırlar; "görünüşü pek de hoş olmamakla beraber" Bu husus bana meşhur botanik ansiklopedisinin yazarı DİNAVARÎ'yi hatırlattı. Diş fırçası ile ilgili olan 'Dârim' bölümünde bize bin yıl önceki doğu aleminden bahsederken burada kadınların darim denen ağacın dallarından çıkarılan liflerin dudaklara sürüldüğü zaman kıp kırmızı ettiğini ve kadınların bunu kullandıklarını zikrediyor. Daha sonra yazar, bunları kullanan kadınların sevgilileri tarafından daha çok beğenildiklerini ifade eden bir kaç arapça beyit de zikretmektedir.

c) *İkâmetgah ve yerleşme problemleri*

İkametah ve yerleşme meselesi üzerinde fazla durarak zamanınızı almak istemiyorum. Bu konuyu mümkün olduğu kadar kısa tutmaya çalışacağım.

İslâm'ın ibadetler için vücut temizliğine özel bir yer verdiği bilinen bir şeydir. Böylece, müslümanlar tuvalet kağıdıyla yapılan taharete itibar etmezler ve taharetlerinde su kullanırlar. Halbuki, batıdaki meskenlerde bulunan tuvaletlerde su bulunmadığı için, bu ihtiyacı gidermek mümkün olamamaktadır. Otelier ve özel ikâmetgahlarda da aynı proh-

lem söz konusudur Paris Üniversitesinin öğrenci yurtlarında bazı müslüman öğrencilerin tuvalete çıkarken beraberlerinde su dolu şişeleri götürdüklerine şahit oldum. Çoğu zaman, namaz vakti gelince bazılarının sabah ikâmetgahlarını terkettiklerinden beri taharetlerini su ile yapamadıkları için namaz kılamayacaklarını özür dileyerek beyan edenlere rastladığım çok olmuştur

Banyo meselesi ise, diğer önemli bir problemi teşkil etmektedir. Fransa'da, diğer ülkelerden daha fazla olarak evlerde, otellerde ve müstakil banyolar pek fazla bulunmamaktadır. Çoğu zaman vücut sadece lif ile silinerek temizlenmekte ve bununla iktifa edilmektedir. Halbuki kadın ve erkek müslümanlar için boy abdesti (gusül) almak lüzumluluğu vardır. Fransa'daki büyük şehirlerde halka açık umumi banyolar bulunmakla beraber, bunlar haftanın dört gününde açık olup üç gün kapalıdır. Bu husus geçici olarak bulunan müslümanlar için büyük bir problem teşkil etmekle kalmayıp devamlı olarak orada yaşayan ve ikâmetgahlarında banyosu olmayanlar için de büyük bir problem teşkil etmektedir. Övmeğe değer bir hususu nakletmek isterim ki, bazı ekmekçiler ve eczanelerin haftanın aynı gününde kapanmayarak devamlı olarak eczane ve ekmekçi bulmak mümkün olmaktadır. Halka açık olan imumî banyolarda da aynı usul takip edilerek haftanın muayyen günlerinde banyoların hepsinin birden kapatılmaması nöbetleşerek açık banyo bulunması mümkün olamaz mı?

d) İbadet saatleri.

Bu noktada özellikle namaz vakitleri ve oruç meselesi üzerinde duracağım. Batıda karşılaşılan engeller sadece şahsi olanlar değil, tabiatın kendisi de engel teşkil etmektedir. Bu hususu izah edeyim:

Müslümanlar Ramazan ayının her gününde oruçlarını -gayri müslim yazarların belirttikleri gibi-güneşin doğuşundan batışına kadar değil, şafaktan güneş batıncaya kadar süren zaman içinde tutarlar. Tropikal ülkelerde, mevsimlere göre, güneş saat 16.30 ile 19.30 arasında batmaktadır; fakat kutuplara doğru çıkıldıkça yazın günler çok uzamaktadır. Kutuplarda (Kuzey ve Güney) senenin iki ekinoks günü (21 Mart, 23 Eylül; gece ile gündüzün eşit olduğu günler) hariç altı ay gündüz, altı ay gece devam etmektedir, dolayısıyla güneş altı ay batmamakta, altı ay da doğmamaktadır. Hatta, kutuplardan daha aşağılarda, 72° kuzey paralel dairesinde 9 Mayıs'tan 4 Ağustos'a kadar 88 gün, 70° kuzey paralelinde 17 Mayıs'tan 27 Haziran'a kadar 41 gün, 68° Kuzey paralelinde 27 Mayıs'tan 17 Haziran'a kadar 21 gün, 66°

Kuzey paralelinde 13 Hazirandan 29 Hazirana kadar 16 gün, güneş ufukta kalarak ne gece ne de gündüz batmaktadır. Karşılaşma periyotlarında güneş 24 saat doğmamaktadır. 66° Kuzey paralelinde güneş 30 Haziranda saat 05'de doğmakta ve 23.46 da batmakta; 2 Temmuz da 03 de doğmakta 23.32 de batmaktadır. Misali çoğaltmak mümkündür. Şüphesiz 23 saat cruç tutmak söz konusu değildir. Bazen daha az olmakla beraber bir kaç ay veya bir kaç hafta süren günlerde oruç tutmak söz konusu değildir. Fakat mesele bu değildir. Kutuplarda gördüğümüz gibi, senede sadece üç gün var; bunlardan sadece ikisi, ekinoks günleri 24 saat sürmektedir, 363 gün ise ekinokstaki kesintiler hariç bir biri arkasına devam etmemektedir. Şayet senede sadece üç gün olursa Ramazan ayı için zaman nasıl tesbit edilecektir?

Kutup rasathanelerinde Rusların müslüman teknisyenleri de istihdam ettikleri muhtemeldir. Ne yazık ki, Fransız, Amerikan ve diğer rasathanelerin de müslüman teknisyenler bulundurmadıkları bilinen bir husustur. 66° Kuzey paralel bölgesinde bulunan Finlandiya, Norveç ve İsveç'te ihmal edilemeyecek sayıda müslüman toplulukları bulunmaktadır. Finlandiya'da Tampere camiinin imamı Kur'an-ı Kerim'in tamamının Fince tercümesini yayımladı. Sonuç olarak belirtmek gerekirse, bu problem teorik olarak üzerinde durulacak bir mesele değil, aktüel ve gerçek bir problemdir.

Tabii fenomenler sadece Ramazan için değil, namaz vakitleri içinde büyük güçlükler arz etmektedir. Güney Finyandiya'da bazen geceler sadece 15 dakika kadar sürmektedir, halbuki gece edâ edilmesi gereken üç vakit namaz vardır: Sabah, akşam ve yatsı. Bu kuzey ülkelerinde güneş birçok gün, bazen ufku üzerinde, bazen de altında bulunmakta ve böylece hesap güçlükleri arz etmektedir.

İşte tabiatın arzetmiş olduğu anormal şartların ortaya çıkardığı problemler. Bunlar nasıl çözümlenecektir?

Tarihin işaret ettiği gibi İslâm'ın ilk yayıldığı zamanlardan beri, sadece normal tabiat şartlarının hüküm sürdüğü bölgelerde değil, tropikal bölgelerde olduğu gibi Atlantik'den Pasifik'e kadar yayılmıştır. İslam ilâhiyatçıları ve hukukçuları mufassal bilgileri havi eserler vermişlerdir; fakat bu alimlerden hiç birisi, buzulların hakim olduğu yerleri ziyaret etmiş değillerdi. Pek azı da anormal iklim şartlarının hüküm sürdüğü bölgelerde yaşamışlardı. Bu fenomenleri tanımadıkları için de münakaşasını yaparak gerekti kaideleri işaret etmemişlerdir. Şüphesiz el-Birûnî ve diğer matematik ve astronomi alimleri bu fenomenleri keşfe-

derek bunlardan bahsetmekle birlikte namaz vakitleri ve oruç meselesiyle direkt meşgul olmamışlardır. Altın kabilesinin müslüman oluşundan beri Finlandiya ve Litvanya'da islamiyeti kabul edenler çoktur. Kur'an-ı Kerim'in Litvanya diline yapılmış bir tercümesinin Arap harfleriyle yazılmış olduğunu biliycruz (el yazması olarak). Bu gün bizi meşgul eden bu problemleri geçen asırlarda bu müslümanların nasıl çözümlediklerini bilemiyoruz. Fakat birinci dünya harbinden beri Finlandiya'daki müslümanların müslüman ülkelerle münasebetlerini yenilediklerini ve ilerlettiklerini görüyoruz. Haydarabad, Kahire ve diğer ulema meclisleri bu konuyu müzakere ederek, Kur'an-ı Kerim'dea ve hadis-i şeriflerden konuyu çözüme kavuşturacak deliller bulmuşlardır. Onların cevapları gayet basit, mantıklı ve ikna edicidir; fakat akıl yürütmelerindeki mekanizma da sizi ilgilendirebilir. Modern düşünce bakımından bu islâmî düşünce enteresandır. Mehaz olarak önce Kur'an-ı Kerim'e müracaat edilmektedir (Bakara Sûresi, 286) "Allah, insanları vüs'atinden fazlasıyla sorumlu tutmaz". Şu halde 24 saat veya daha fazla süren zaman içinde oruç tutulamaz. Daha sonra Ebû Dâvud'un Deccal hakkındaki Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri hatırlatılmaktadır. Bunu metin halinde size zikredeyim: (Ebû Dâvud XXXVI, 14) "Bir gün Hz. Peygamber deccalden bahsederken dedi ki: Eğer Deccal ben sizlerin arasında bulunduğum zaman gelirse, ona karşı sizleri ben müdafaa ederim; eğer ben sizlerin arasından ayrıldıktan sonra deccal gelirse herkes kendisini ona karşı korusun, Allah beni sizlerin (her şahsın) yanında bulunduracaktır". Bu kişiler Sûre-i Kehf'in baş kısmındaki ayeti kerimeleri okusun, böylece kendisini şiddetli iğvalardan (Deccalın) korumuş olacaktır. Ebû Dâvud devam ediyor: "O zaman Hz. Peygamber'e şöyle sorduk: "Deccal ne kadar zaman dünya üzerinde kalacak?" Hz. Peygamber ona (Ebû Dâvud'a) şöyle cevap verdiler: "kırk gün kalacaktır, fakat günlerden birisi bir yıl kadar, diğeri bir ay kadar, diğeri bir günü ise bir hafta kadar, geriye kalanları içinde bulunduğumuz günlerin uzunluğu kadar olacaktır. O zaman şu soruyu sorduk: "Ey Allah'ın Resûlü, bir yıl sürecek olan günde, beş vakit namazı ifa etmemiz bize kafi gelecektir?" Hz. Peygamber şöyle cevap verdi: Hayır onu "yani günü" hesapla hesap ediniz. Nihayet kırk gün sonra Meryem Oğlu İsa Şam'da Ak minarenin yanında yere inecek, Hz. İsa Deccal öldürmek için" Lydda "kapısına doğru gidecek." Bu apokaliptik "mecazlı" keramet, Hz. Peygamber'in "Hayır, onu hesapla hesap ediniz" diye sözünü ettiği pasajı hatırlatıyor. Diğer taraftan, güneşin hareketini değil, bahsi geçen olayı takip etmek gerekir. "Uzunluğu bir hafta kadar olan gün tabiri Finlandiya ve komşuları olan bölgelerdeki günlere uymaktadır. Esas problem çözümlenmemiş olarak

duruyor Zira dünyanın normal bölgeleri nerede bitiyor ve fevkalade anormal olan bölgeleri nerede başlıyor? Önümde Haydarabad ulema meclisinin raporları duruyor. Ekvatordan kutuplara kadar olan mesafe 90° dir. Diğer bir ifade ile, ekvatorun iki tarafında kalan (kuzey ve güneyinde) 45° er derecelik paraleller arasında bulunan kısım dünyanın yarısını teşkil etmekte, fakat söz konusu olan, dünyanın $3/4$ nün meskûn veya iskân edilmeğe müsait oluşudur. Bu 45° . Kuzey paraleli Bordo (Fr.), Bükreş, Sivastopol (Avrupa kıtası)dan, Portland ve Halifax (Kuzey Amerika) şehirlerinin bulunduğu yerlerden geçmektedir. Güney yarım kürede ise, (45° . paralel dairesi) Güney Amerika kıtasının küçük bir bölümünden ki, bunlarda: Şili, Arjantin, ve Güney Balmacedas, bunlara ilaveten Yeni Zelanda'ya ait olan birkaç adadan geçmektedir. Şu halde normal olan bölgelerin içine bütün Afrika kıtası, Hindistan, Pakistan Endonezya, Avusturalya, Arap ülkeleri ve İran, bütün Çin, İspanya, İtalya, A.B.D. v.s... girmektedir. Anormal şartların hüküm sürdüğü bölgelere ise, sadece Kanada, Fransa'da Bordo'nun kuzeyinde kalan bölge, Almanya, İsviçre v.s. gibi ülkeler girmektedir. Eğer 45° . paralel dairelerinden (kuzey ve güney) kutuplara kadar olan bölgeler anormal şartların hüküm sürdüğü yerler kabul edilecek olursa, bu bölgelerin hiçbir islâm ülkesini içine almayacağı ve Peygamber ile Sahabiler döneminde islâmiyetin bu bölgelere kadar uzanamamış olduğu müşahade edilecektir ve normal şartların hüküm sürdüğü yerlerde 14 asırdan beri güneşin doğuş ve batışına göre zaman takibedilmektedir. Şu halde, 45° . paralel dairesi için hesabedilen zaman "güneşin doğuşu ve batışı" kutuplara kadar geçerli olacaktır, yani Bordo için geçerli olan saat, aynı zamanda Paris, Londra, Moskova, Helsinki için geçerli olacaktır, fakat burada söz konusu olan saat mahallî saattir. Şu halde, yaz mevsiminde Paris'te iftar ettiğimiz zaman güneş henüz batmamış olacaktır, kış mevsiminde ise, orucu açmak için güneşin batması kâfi gelmemekte ve biraz daha beklemek icabetmektedir, binaenaleyh, müslümanlar iftar etmek için bir süre daha bekleyeceklerdir. 1 Temmuz'da güneş Bordo'da 19.50de Paris'te ise 19.56 da, Londra'da 20.23 te, Oslo ve Helsinki'de 21.25 te, batmakta; 1 Aralık'ta ise güneş Bordo'da 16.20 de, Paris'te 15.55 te, Londra'da 15.52 de, Oslo ve Helsinki'de 15.03 te batmaktadır. Oruç tutanları Bordo saati rahatsız etmeyecektir, zira orada yazın Tahran ve Humus'tan yarım saat fazla, Ankara'dan ise, 17 dakika fazla bir zaman geçmektedir.

Anormal şartların hüküm sürdüğü yerlerde tabiatın kendisinin ortaya çıkardığı engeller ve güçlükler söz konusudur. Fakat, insanın ve mo-

dern medeniyetin ortaya çıkardığı ve müslümanların ibadetlerini yerine getirmelerine engelolan güçlükler de bulunmaktadır. Burada sadece işçi ve öğrencilerden söz edeceğim: işçi ve öğrencilerin dinlenmeleri için öğleden sonra sadece 12 den 14 de kadar boş zamanları bulunmaktadır Bu saatten sonra 18 e kadar boş zamanları bulunmamaktadır. Şu halde; ikinci namazı kılmak için boş zaman bulunmadığına göre müslümanlar güçlük içinde kalmaktadırlar.

Buharî ve Müslim tarafından zikredilen bir Hadis-i Şerifte Hz. Peygamberin bu hususta bir kolaylık gösterdiği bilinmektedir. İbn-i Abbas'ın rivayetine göre Hz.Peygamber bazı zamanlarda, seyahatin dışında, öğle ile ikinci namazlarını aynı anda edâ etmekteydiler, hatta akşam ile yatsı namazlarını da birlikte kıldıkları olurdu. Şu halde, işçiler ve öğrenciler için öğle ve ikindi namazlarını öğle paydoslarında birlikte kılabilmeleri için dinen müsaade verilmiştir.

Günlük ibâdetler (beş vakit namaz) tek başına ve kendi ikâmetgâhında yerine getirilebilir, fakat cuma namazı ise tek başına edâsı imkânı olmayan ancak gurup ile edâ edilen bir ibâdettir. Batının hemen hemen büyük merkezlerinin hepsinde cami bulunmaktadır, fakat diğer şehirlerde cami yoktur. Bundan başka, gitgide müslüman cemaatleri buldukları önemli şehirlerde bir lokal kiralayarak Cuma namazlarını oralarda kılmaktadırlar. İsviçre, Avusturya ve Almanya'nın birçok bölgesinde bu gibi yerler bulunduğunu biliyoruz. İtalyan hükûmetinin Roma'da cami inşaa etmek için bir arsa bağışında bulunduğunu duyduk, fakat caminin inşasının gerçekleşmesi şüphesiz hemen yarın için mümkün değil. Fransa'da, Paris hariç, diğer bir şehirde -FREJUS- askerler tarafından inşaa edilmiş bir cami vardı, fakat sel âfetinden sonra halen kullanılabilir durumda değildir. Fransız ihtilalinden önce Türk Büyükelçilerinin gayretleri ile Versay'da yapılmış bir caminin bulunduğunu okumuştum. Birkaç defa aramama rağmen tanıyan veya bilen bir kimseye rastlayamadım.

Pratik ibadete teallük eden diğer bir nokta da mezarlık meselesidir. Psikolojik olarak bir dinin mensubu kendi dininden olmayanlarla birlikte aynı mezarlıkta defnolunmayı arzu etmez. Paris'te küçük olmakla beraber, Frânko- Müslüman hastanesine bağlı Bobigny'ye ayrı bir müslüman mezarlığı bulunmaktadır. Ayrıca Viljüif yakınlarındaki Thiais mezarlığında da müslümanlar için ayrılmış bir bölüm vardır.

e) Dini Eğitim

Orijin olarak yabancı olan müslümanların Batı Aleminde çocuklarının dinî eğitimleri büyük bir problem teşkil etmektedir. Söz konusu

olanlar, uzunca bir süre oturmak için gelenlerdir. Karısı ve çocukları ile gelenler veya orada çocuk sahibi olmak için evlenenler içinde problem aynıdır. Çocuklar buldukları ülkenn dilini çabuk öğrenmekte fakat, bu problemi halletmeğe kâfi gelmemektedir. Zira mahallî okullar çocuklar için din eğitimini küçük yaşlardan itibaren vermemektedirler. Paris ve Londra gibi büyük merkezlerde mahallî camiler pazar günleri çocuklar için din dersleri vermektedirler. Diğer yerlerde velilerin kendileri bu işin içinden çıkmak zorundadırlar.

Çocukların problemleri bana devamlı olarak kalanlar için diğer önemli bir meseleyi hatırlattı: Orada büyüyen kız çocuklarına eş bulma meselesi. Müslüman bir erkek Hıristiyan veya Yahudi bir kadınla evlenebilir, fakat müslüman bir kadın ancak müslüman bir erkekle evlenebilir. İşte burada problem çözüm bulunamadan canlılığını devam ettirmektedir. Özel bir durum olmakla beraber, Paris'e tek başına gelen Afganlı bir kız tanıyorum. Kendisini çok seven Danimarka'lı nişanlısı evlenmezden önce Müslümanlığı kabul etmişti. Bunun aksi de varid olmaktadır; sevdiği erkek için İslam'dan ayrılanlar da olmaktadır. Burada her iki durumu da kesin şekilde belirtecek bir rakam vermek imkansız olmakla beraber, Batı dünyasında doğulu hanımlarla evlenenlerin sayısı oldukça azdır. Şüphesiz problem ihtida ederek İslam'ı kabul eden kadın ve kızlar içindir.

III. SOSYAL TEPKİLER

Birçok meselede Batı Dünyasına gelen müslümanların karşılaştıkları hakikatlara atıfta buldum, fakat daha da önemli olan bir noktayı detaylı olarak ele alacağım.

Hıristiyan ve Yahudi olan Batı Aleminin bir tarafta, İslâm Aleminin bir tarafta olmak üzere bu iki alemin karşılıklı olarak münasebetlerinin başlangıcı 14 asır öncesine rastlar. Dinî teşkilatlarının farklılığı, politik olayların ve savaşların ortaya çıkardığı peşin hükümler her iki tarafın da ızdırap çekmesine sebep olmaktadır. Yanlış anlaşılmalara olmakla beraber her iki tarafın da mutabık olmadıkları noktalar bulunmaktadır. Bu iki alemin sosyal kavramları birbirlerinden oldukça farklıdır. Batıların Doğuya sömürgeci olarak gittikleri zaman bu meseleleri nasıl hal ettikleri benim inceleme sahamım dışında kalmaktadır. Batıların, Doğuda yerli halk üzerinde nasıl bir intiba bırakıp gittiklerinden bahsetmeyeceğim. Bundan başka benim buradaki rolüm, Batıların kendi ülkelerinde ikamet eden komşuları hakkındaki reaksiyonları ve müşahedelerini de belirtmek değildir. Bu problemin çeşitli yönlerinin aydınla-

tilabilmesi için, Batılı ve Doğulu araştırmacı ilim adamlarının katılacakları bir kollokyumun yapılması lâzımdır.

Her hal-ü kârda farklı iki kültüre sahip olan kişiler çeşitli sebeplerle bir araya geldikleri zaman samimî bir hava içinde birbirlerinin dinî ve moral değerlerini tenkid etmektedirler.

Batının bazı ülkeleri ilim, endüstri ekonomi ve askerî açıdan ileri gitmişlerdir. Geçen asırda ise müslümanlar politik yenilgiye uğramışlar, aynı oranda da Avrupalıların hegemonyası altına düşmüşlerdir. Eskiden sömürgeci olan bu beyaz ırka mensup bütün Avrupalılar üstünlüklerinin de farkındaydılar. Bu onlar için bazen büyüklük ve üstünlük olarak kendini gösteriyordu. Batıya gelen müslüman kendilerinin birçok sahada özellikle, maddî alanda geri olduklarını müşahede ederek kabulleniyor, fakat muhatabının daha ileri giderek İslâma atak yapmağa başladığını, dinî ve spiritüel konularda, moral ve ahlâki konularda kendisine hakaretimiz şekilde muamele edildiğini görünce bu kendisi için bir sürpriz niteliğine bürünüyor. Müslüman biliyor ki önceleri kendi dindaşları ve vatandaşları Avrupalılardan daha ilerideydiler ve Avrupalıların bu mesafeyi fevkalade şartlarla kapattıklarının farkındadır. Müslüman, dünyada hiçbir şeyin de ebedî olarak kendisi için kaybedilmiş olamayacağı sonucuna varıyor: politik bağımsızlığını elde ettikten sonra da bu geriliğinin gideceğini ümit ediyor. Maddî ilerlemeye islâmın mani olduğuna dair kendisine karşı ileri sürülen suçlamanın geçerli olamayacağını, geçmişteki misâlin hali hazırda da olabileceğine dair elinde kuvvetli delilleri vardır.

Manevî yöne gelince Batı toplumunda fertlerin çoğu İslâm hakkında fazla bir şey bilmiyor. Buna hayret de etmiyoruz, zira Batı ile Doğunun münakaşa mevzuları sadece iki veya üç noktada sınırlanmaktadır ki bunlar da: çok evlilik, köle meselesi ve kadınların tesettür meselesidir.

Bu ezeli olan yavan meseleler üzerinde durarak kıymetli vakitlerinizi almak istemiyorum. Müslümanların psikolojik tavır ve tutumlarına atıfta bulunmak her hal-ü kârda sosyolojik açıdan uygun olacaktır. Eğer muhatabının dini hakkında yanlış bilgilere sahip ise, -genellikle vaziyet böyledir- meseleyi psikolojik açıdan ele almakta ve şöyle demektedir "Eğer ben iki kadınla evlenirsem, bunu vicdanen müsterih olarak yaparım. Sana gelince, sen bunu benden daha fazla ve gizli olarak yapmaktasın ve vicdanen de müsterih değilsin." Eğer müslüman İncil'i biraz incelemiş ise, -Müslüman ülkelerde Batılı misyonerler tarafından açıl-

miş olan okullarda okumuş olanlar için bu varittir-muhatabına karşı bir atakta bulunmakta ve şöyle demektedir: İncil ve Tevrat'ta çok evliliği yasaklayan veya başka bir dinî metinde buna benzer bir ayet gösterebilir misin? Buna ek olarak müslüman, evlilik müessesesinin tarihine de de atıfta bulunarak Westermack'ı misâl olarak gösterip sadece Şarlman devrinde değil, 16. asıra kadar bilhassa Almanya'da poligaminin kanunî olarak geçerli olduğunu belirtir. Kölelik meselesine de temas ederek bilhassa, pratikten misâl olarak Amerika'yı göstererek, İncil'de köleliğin kaldırılmasını tavsiye eden bir ayetin gösterilmesini istemektedir; buna karşılık, İslâmın yüceliği hakkında Kur'an'ı Kerim'den ve İslâm Tarihinden misâl vermektedir. Aynı zamanda tesettür için de, müslüman, Sen Pol'un İncil'de yer alan hükümleri ele alarak, dinî meselelerde muhatabına ortaya çıkan nahoş durumların sebesinin kadın ve erkeklerin serbestçe bir arada bulunmalarının sebep olduğunu ve bunu Sen Pol'un de tasvip etmediğini bildirir.

Kendisine Batılı tarafından atak yapıldığı zaman müslümanın davranışı ile aynı konular hakkında Doğu'da kendi dindaşları arasında cereyan eden münakaşalardaki davranışlarının farklı olduğunu özellikle belirtmek isterim.

Yahudiler genellikle, münakaşaya girmemektedirler, Hristiyan ve ateistler ise, ayrı bir durum arz etmektedir. Hristiyanlık hakkındaki bilgiler yalnızca ikinci elden olan müslümanın tenkidleri genellikle, Hristiyanlıktaki "teslis" akidesi üzerinde olmaktadır. Dinî eğitimin ayrılmış olduğu lâik eğitimde genç Hristiyan umumiyetle kendisi bile dinini anlamaktan uzaktır. Sonuç olarak müslüman muhatabına Teslis'in Allah'ın birliği akidesi olduğunu uygun bir şekilde izah ederek ikna edebilmesi mümkün değildir. Müslümanların dışındaki doğuluları meselenin dışında mütâlâa ediyorum. Garp cemiyetinin müslüman için bir zıtlık teşkil ettiği inkâr edilemez bir gerçektir: Aynı zıtlık ve farklılık dinî sınıflar arasında da bulunmaktadır, meselâ, rahip ve rahibeler bir sınıf, rahip ve rahibe olmayanlar diğer bir sınıf. Aynı fark kıyafetlerde de görülmektedir. Ruhbân sınıfına dahil olmayan sade dindaşların ibadetleri, Pazar günleri kiliseyi kısa bir süre ziyaret etmeğe mütealliktir. Yemek, içmek ve giyim hususunda dinen hiçbir kısıtlama yoktur. Müslüman kendi kendine şu şekilde sormaktadır: Hristiyanlar mı dinlerini ihmal etmektedirler, yoksa dinleri mi onları ihmal etmektedir? Dinî hizmetler sadece rahip ve rahibelere has bir işmidir? Her hal-ü kârda herkes aynı sonucu çıkarmamaktadır: bazıları kendi memleketlerine döndükleri zaman dinî vecibelerini ihmal etmektedirler, bazıları da,

azınlıkta olmakla beraber, görülmemiş bir şekilde dinî bir hüviyete bürünmektedirler. Politika ve din birbirinden farklı olan şeylerdir demek gayet kolaydır. Pratikte şayet Hristiyan, İslâm ile Müslümanların davranışlarını birbirine karıştırıyorsa, Müslüman için, Hristiyanlık Batının sosyal hayatı aynı şey olmaktadır ki, bu iki noktayı birbirine karıştırmak iki gözlemci içinde büyük bir yanlışlık olur.

Müslüman çeşitli hususları tesbit ederek kendi memleketine avdet etmektedir. Ender olarak tamamiyle kendi eski haline dönmektedir. Çoğu defa Batı Aleminden dönen müslüman aracı rolü oynayan özel bir sınıf meydana getirmektedir. Kendi vatandaşları ile Batı arasında bir köprü olmak yerine her ikisi tarafından da hor görülmemektedir. Batılı kendi kültürünün yayılmasını istemekte, fakat ne gariptir ki, Doğulunun kendi kültür ve manevî değerlerini muhafaza ederek kalması için ona aynı saygı ve toleransı Batılı göstermemektedir. Batı kültürünün dış yönü, çatal, kaşık, yemek takımları, elbiseler v.s. gibi.. Doğu'da yayılmaktadır, fakat, Hristiyanlık Batıyı ziyaret eden müslümanları daha fazla etkilememektedir. Komünizmin özellikle materyalizmin, ekonomik konularda daha etkili olduğu kanaatindeyim. İbadetleri yerine getirenlerin sayısındaki azalma sadece Batı aleminden dönenler için değil, diğerleri içinde geçerlidir, yani umumî bir gerileme söz konusudur. İslâma kitlelerin dini olarak bakıldığı zaman onun ibadet hususunda, özellikle namaz, oruç v.s., Hristiyanlıkla mukayese edilemeyecek derecede mükellefiyet yüklediğini gözden kaçırmamak gerekir.

Din hürriyetine gelince, naçiz kanaatime göre, Halifeler döneminden beri İslam Devletlerinde Yahudi ve Hristiyan din adamlarına raslanmaktadır. Günümüzde milliyetçiliğin cazibesi ile süslenmiş olan kabile taassubu başlangıçtanberi insanlığın zaafından kaynaklanmaktadır, bununla beraber yine de pratikte dünya vatandaşı olanlara nadir olmakla beraber raslanmaktadır.

Sözümü Müslüman Dünyasının birlikten uzak olduğunu belirtmekle tamamlamak isterim: çeşitli fikir akımları, bunlara karşı olan akımlar, diğer bir anlamda, dünyanın müslüman veya müslüman olmayan hiçbir ülkesi bu konuda istisna teşkil etmemektedir. Olayların sayılamayacak kadar çokluğuna rağmen müşahedeler şahsî kalmaktadır. Muhakkak olan kuvvetli fikir cereyanlarına önem vermektir, ancak bu konuda cereyanın öneminin belirtilmesi hususunda gözlemci kendi görüşleriyle gerçekleri karıştırma tehlikesi içinde bulunmaktadır. Ka-

naatime göre, bir dinin, bir ahlâki değerler manzumesinin tatbiki her şeyden önce ahval ve şeraite bağlıdır: cemiyetin insanı düşünölebilen bütün imkânlarla katılmaya hazır olmakla beraber, bir cemiyetin dış görünüşünü belirleyen fikir ve devlet adamlarıdır. Dahile gelince, insan denen bu iki ayaklı canlı kendisini huzur ve rahata ulaştıracak olan rahat ve kolaylığı aramaktadır.